

Restrictieve focuspartikels in het Nederlands: enkel en uitsluitend en alleen (maar) problemen voor Franstaligen?¹

Gert MEESTERS, Université de Li ge

Résumé

Dans cet article, il est question des différentes particules qui permettent au néerlandophone de mettre une partie de la phrase en évidence et d'exprimer en même temps une limitation. Il s'agit des particules synonymes *alleen*, *maar*, *alleen maar*, *slechts*, *enkel*, *louter*, *uitsluitend*. Après une brève introduction au monde des particules et l'analyse de quelques phrases rédigées par des francophones qui apprennent le néerlandais, il sera démontré qu'il n'est pas évident, même pour des néerlandophones, de savoir si une particule est utilisée correctement ou non. Des recherches dans des corpus de textes pourront aider à trouver une solution à ce problème. Au moyen de recherches dans un corpus de textes bien structuré, il sera possible de découvrir des caractéristiques sémantiques, syntaxiques ainsi que des caractéristiques de variation stylistique et régionale qui distinguent ces particules quasi synonymes. Les résultats de ces recherches seront utiles à la didactique du néerlandais langue étrangère en ce qui concerne les particules.

1 Inleiding

Aan partikels is tot enkele jaren geleden weinig aandacht besteed, zowel in de studie van het Nederlandse taalgebruik op zich, als in contrastieve studies die het Nederlandse taalgebruik met dat van andere talen vergelijken. De reden daarvoor is wellicht dat partikels meestal weinig betekenis overdragen. Een spreker kan er dus zonder. Ondertussen is de belangstelling voor partikels duidelijk toegenomen, met het werk van onder andere Foolen en Van der Wouden. Partikels die voor Nederlandstaligen vanzelfsprekend zijn, blijken immers vaak in betekenis en gebruik een ingewikkelde systematiek te vertonen, die bijvoorbeeld blijkt als anderstaligen Nederlands willen leren. Ook dit verkennende onderzoek naar partikels is geïnspireerd door moeilijkheden die anderstaligen, in casu Franstaligen, ondervinden.

Voordat verslag wordt gedaan over het onderzoek zelf, definiëren we eerst de onderzochte partikels. Dat is geen overbodige stap, want zoals Van der Wouden (2002a:21-22) duidelijk heeft gemaakt, zijn er vijf mogelijke taalkundige definities voor het woord 'partikel' alleen al:

- alle onverbuigbare woorden
- scheidbaar deel van een samengesteld werkwoord
- kleine woordjes die de zinsinhoud schakeren
- gespreksstructureerende woorden

---

¹ Ik dank alle vragenstellers na mijn lezing en vooral Wilbert Spooen. Ik dank ook Wilbert Spooen en Maarten Lemmens om een aantal zinnen op hun grammaticaliteit te willen beoordelen.

- focusbijwoorden

Kort samengevat gaat het om alle woorden die niet zomaar in de klassieke woordklassen ondergebracht kunnen worden (Foolen en Van der Wouden 2002:1). In dit artikel heb ik het dus over focuspartikels of focusbijwoorden, bijwoorden die zo genoemd worden omdat ze normaliter gebruikt worden in de buurt van iets dat door de intonatie een focus krijgt omdat het impliciet of expliciet contrasteert met alternatieven (Van der Wouden 1999). De benaming partikel wordt daarbij vaak verkozen boven de benaming bijwoord, omdat de laatste een syntactische functie lijkt te benadrukken. Bij sommige focuspartikels is de focus alleen inhoudelijk te merken, niet door de intonatie. In Haeseryn e.a. (1997) wordt de intonatie niet als criterium genoemd. Restrictieve focuspartikels zijn die focuspartikels die de draagwijdte van dat zinslement dat een focus krijgt, beperken. In concreto zijn het de focuspartikels *alleen, maar, slechts, uitsluitend, enkel, louter* en de combinatie *alleen maar*.

Deze partikels hebben bepaalde eigenschappen waar in de literatuur al op gewezen is, en waarmee rekening moet worden gehouden voor dit onderzoek. Ik noem enkele eigenschappen van partikels in het algemeen uit Foolen en Van der Wouden (2002), waarbij ik aangeef in welke mate die eigenschap bij de restrictieve focuspartikels terug te vinden is.

Ten eerste zijn partikels vaak polyfunctioneel, wat een eenduidige analyse bemoeilijkt. Ze zijn polyfunctioneel op twee manieren: ze hebben ten eerste soms nog andere functies dan als partikel en ze kunnen ten tweede als partikel vaak nog op heel diverse manieren gebruikt worden. Voorbeelden van het eerste type van polyfunctionaliteit zijn bij restrictieve focuspartikels gemakkelijk te noemen. Zo kan *alleen* uiteraard ook als predikaat worden gebruikt in een zin als "Ik ben alleen". *Maar* kan ook als nevenschikkend voegwoord worden aangewend. De woordvormen *slechts, louter* of *enkel* kunnen ook nog andere betekenissen hebben, namelijk respectievelijk als genitief van *slecht*, als werkwoordsvorm en als lichaamsdeel, maar die betekenissen zijn zo verschillend van de partikelbetekenis dat er geen verwarring kan ontstaan. Het gaat hier eigenlijk om homonymie, niet om polyfunctionaliteit.

Subtieler is het als een restrictief focuspartikel ook als een ander soort partikel wordt gebruikt. In "Doe dat maar even" is *maar* bijvoorbeeld niet restrictief, maar modaal gebruikt. Het onderscheid tussen de categorieën partikels is soms niet zo gemakkelijk te maken. Bij restrictieve focuspartikels is dit type polyfunctionaliteit zeldzaam. Enkel *maar* heeft duidelijk ook een andere partikelfunctie dan de restrictieve functie.

Een tweede eigenschap van partikels in het algemeen die hier relevant is, is hun functioneren in een netwerk van paradigmatische relaties: door vergelijking met andere partikels van hetzelfde type wordt duidelijk hoe ze zich verhouden tegenover elkaar. Dat verklaart dan weer betekenis- en gebruiksverschillen. Precies omdat de restrictieve

focuspartikels zo weinig verschillend lijken, maar toch niet altijd door elkaar gebruikt kunnen worden, kan het interessant zijn om ze in hun onderlinge verhoudingen te bestuderen.

Een laatste zaak die in deze inleiding even aan bod moet komen is de woordgroep *alleen maar*. In de literatuur is er onenigheid over of *alleen maar* als een eenheid moet worden gezien of als een combinatie van twee onderscheiden partikels. Foolen (1993:155) ziet *alleen maar* als een compositionele cluster van twee aparte partikels. Van der Wouden (1999) is meer gewonnen voor een niet-compositionele analyse. Voor beide houdingen zijn er goede argumenten. In een zin als "Je hoeft alleen maar de vloer te stofzuigen" is een compositionele analyse nog heel goed denkbaar. *Alleen* betekent dan 'het is het enige' en *maar* 'dat is toch niet moeilijk of veel'. Het is significant dat je in die zin ook gemakkelijk een ander partikel tussen *alleen* en *maar* kan schuiven: "Je hoeft alleen nog maar de vloer te stofzuigen". In andere zinnen is het minder gemakkelijk om een compositionele analyse te verdedigen: "Dat diner is alleen maar voor de president".

Van der Wouden (1999) verdedigt zijn niet-compositionele analyse met de volgende argumenten. *Alleen maar* komt heel vaak samen voor: een kwart van de voorkomens van *alleen* is in combinatie met *maar* (Van der Wouden 2002b:162). Andere combinaties van focuspartikels met *maar* komen niet (*slechts maar*, *uitsluitend maar*, *louter maar*) of nauwelijks (*enkel maar*) voor. Daarom ziet Van der Wouden *alleen maar* als een retorische versterking van *alleen*. Zoals blijkt uit Van der Wouden (2002a:30) is er een stilistisch verschil tussen *alleen* en *alleen maar*: *alleen maar* is informeler.

Ik ga ervan uit dat *alleen maar* oorspronkelijk compositioneel was, en zo ook nog gebruikt kan worden, maar dat de combinatie tegenwoordig ook en meestal gebruikt wordt als één focuspartikel(groep). Daarom heb ik *alleen maar*, naast *alleen* en *maar*, apart onderzocht.

2 Aanleiding: leerderefouten

De aanleiding voor dit onderzoek waren fouten van eerstejaarsstudenten Nederlands in schrijfpdrachten. Hoewel het gebruik van restrictieve focuspartikels voor Nederlandstaligen vanzelfsprekend lijkt, is dat voor Franstaligen en wellicht andere anderstaligen blijkbaar niet zo. De studenten gebruiken wel verschillende varianten, zoals blijkt uit de volgende voorbeeldzinnen. Ik presenteer de zinnen zoals ze in de schrijfpdrachten stonden, met alle fouten of eigenaardigheden. Een sterretje voor een zin betekent in dit geval enkel dat ik het gebruik van een restrictief focuspartikel in de zin niet acceptabel heb geacht op het moment dat ik de schrijfpdracht corrigeerde, voordat ik het plan opgevat had om er onderzoek naar te verrichten. Zo'n sterretje zegt dus niets over de grammaticaliteit van de hele zin. Die kan in een andere betekenis volkomen acceptabel zijn, of fouten tegen het Nederlands bevatten die

niets met focuspartikels te maken hebben.

Ik begin met enkele zinnen waarin het focuspartikel volgens mij wel juist gebruikt is.

(1) Dat is maar soft drugs.

(2) Ze moeten genoeg verstand hebben om te weten dat ze alleen maar problemen zullen krijgen als ze regelmatig gebruiken.

Soms gebruiken studenten onder invloed van het Frans een verrassend partikel.

(3) * Maar het is juist een onderstelling.

Juist is hier niet in de betekenis "precies" gebruikt, maar als synoniem voor *maar*, *slechts*. Die betekenis is in het Nederlands onmogelijk. Zo'n fout is uiteraard gemakkelijk te corrigeren.

Als een student weet dat *juist* niet als restrictief focuspartikel gebruikt kan worden, kan hij of zij die fout van dan af vermijden.

Het is niet altijd zo eenvoudig:

(4) * Het is alleen later dat ik heb begrepen dat Nederlands een voordeel was voor een beroep te vinden hier in België.

(5) * Soms heb ik nog moeilijkheden om in het Nederlands te schrijven maar ik ben alleen aan het begin van mijn studies!

Bij deze zinnen is het al niet meer zo duidelijk of *alleen* helemaal uitgesloten is. Maar een Nederlandstalige zou in deze zinnen liever *pas* zien staan dan *alleen*. Hier lijkt een temporele betekenis dus belangrijker te zijn dan een restrictieve.

(6) * Ondanks het feit dat alleen achttien miljoen mensen Nederlands spreken, (...) heb ik dat gekozen.

(7) * Inderdaad, we wonen in een land waar alleen een taal kennen niet genoeg is.

(8) * Misschien is het ook zo met Vlaanderen en Holland, maar wij moeten alleen één taal kennen, het is dus eenvoudiger.

(9) * Op dit moment moest ik een andere taal kiezen en er waren alleen twee mogelijkheden: Nederlands of Duits.

(10) * Het is een ervaring dat ik alleen een maal in mijn leef zal kunnen leven.

(11) * Ik kon niet in alle mij leemten in alleen één jaar voorzien maar ik wilde het niet geloven.

Deze reeks geeft de frequentste fout tegen de restrictieve focuspartikels weer: het gebruik van *alleen* + telwoord in plaats van *slechts* of *maar* + telwoord. De volgende zinnen zijn daar variaties op. De eerste twee zinnen hebben *alleen maar* in plaats van het in de vorige zinnen gebruikte *alleen*. In de derde zin staat *alleen* iets verder van het telwoord af. In beide gevallen lijkt het gebruik van het restrictieve focuspartikel er wat acceptabeler door te worden, maar ik heb het in tempore non suspecto toch afgekeurd.

(12) * Niettemin kan men zeggen dat veel te duur is maar er zijn beurs en dat is alleen maar één keer op ons leven.

(13) * De wereld is zo groot en ik ken tot nu toe alleen maar één cultuur, alleen maar één land.

(14) * Als je in het buitenland gaat studeren, is het alleen voor één semester.

En tot slot van deze paragraaf presenteer ik nog enkele andere fouten tegen de restrictieve focuspartikels.

(15) * Slechts wordt er daar minder over gesproken.

(16) * Ze denken dat ze een welzijn hebben gevonden en ze beseffen niet dat ze slechts van drug afhankelijk zijn.

(17) * De mensen die in de koffie shop willen komen, zou meer als 18 jaar moeten zijn, en alleen een bepaalde gramm kunnen nemen.

Het focuspartikel in de laatste zin zou in een bepaalde context kunnen, maar hier werd niet bedoeld dat er slechts één mogelijke hoeveelheid meegenomen mocht worden, maar wel dat die bepaalde hoeveelheid een maximum is. In die context zou volgens mij *slechts* of *maar* gebruikt moeten worden.

3 Grammaticaliteitsoordelen

Omdat ik wou nagaan hoe individueel of algemeen mijn correctie van de leerderszinnen was, heb ik voor twee reële leerderszinnen drie mogelijke varianten gecreëerd en dan grammaticale oordelen gevraagd van twee andere taalkundigen die al aangegeven hadden dat ze het niet over alle zinnen met me eens waren. Met mijn eigen mening erbij heb ik dus drie meningen per zin. Geen voorafgaand teken betekent dat de drie beoordelaars de zin acceptabel vonden, een asterisk dat de drie beoordelaars de zin niet acceptabel vonden en een

vraagteken dat beoordelaars het niet eens waren.

- (18) * Slechts wordt er daar minder over gesproken.
Alleen wordt er daar minder over gesproken.
* Alleen maar wordt er daar minder over gesproken.
? Enkel wordt er daar minder over gesproken.
- (19) ? Als je in het buitenland gaat studeren, is het alleen voor één semester.
Als je in het buitenland gaat studeren, is het slechts voor één semester.
Als je in het buitenland gaat studeren, is het maar voor één semester.
? Als je in het buitenland gaat studeren, is het alleen maar voor één semester.

Uit deze oefening mag besloten worden dat eensgezindheid over de aanvaardbaarheid van een restrictief focuspartikel in een bepaalde context vaak niet bereikt wordt. Voor een deel heeft dat te maken met de problemen die sowieso met grammaticaliteitsoordelen verbonden zijn, omdat een grammaticaliteitsoordeel over dit soort twijfelachtige zaken zelfs voor moedertaalsprekers een moeilijke zaak is. Maar vermoedelijk spelen daarnaast ook regionale en andere factoren een rol. Een restrictief focuspartikel kan soms licht verschillende betekenissen hebben. Meestal worden die door de context geëxpliciteerd, maar soms laat de context toch nog verschillende betekenissen toe. Het grammaticaliteitsoordeel kan dan afhangen van de interpretatie die aan het focuspartikel wordt toegekend. Het valt in elk geval op dat op het eerste gezicht synonieme focuspartikels in de praktijk vaak een heel uiteenlopend gebruik kunnen hebben.

4 Onderzoeksvragen en methode

Met grammaticaliteitsoordelen is het duidelijk niet mogelijk om strikt af te bakenen wat wel kan en wat niet kan met een restrictief focuspartikel. Daarom ben ik overgegaan tot corpusonderzoek. Voor dit onderzoek waren er drie grote onderzoeksvragen:

- Hoe is de ongrammaticale aard van bepaalde uitingen met restrictieve focuspartikels te verklaren? (descriptieve onderzoeksvraag)
- Zijn er andere aanwijzingen over het gebruik van de restrictieve focuspartikels die we onze arme Franstaligen kunnen geven? (toegepaste onderzoeksvraag)
- Worden de vaststellingen van Van der Wouden (1999, 2002a, 2002b) bevestigd in een anders opgesteld corpus en met andere statistiek? (methodologische onderzoeksvraag)

Daartoe ben ik op de volgende manier te werk gegaan. Ik verwerkte corpusgegevens

kwantitatief (zoals Van der Wouden 2002b aanraadt), dus ik heb de relatieve corpusfrequenties bekeken. Daarnaast wou ik de observaties ook kwalitatief bekijken. Het gevaar bij louter kwantitatieve verwerking bestaat immers dat de onderzoekshypotheses beperkt worden tot de hypothesen die direct door de statistische tools worden gesuggereerd. Om zowel kwalitatief als kwantitatief zinvol te kunnen werken, is in dit onderzoek geprobeerd om per focuspartikel een aantal observaties te verkrijgen dat tegelijk interessante statistische verwerking toelaat én dat nog handelbaar is, om elke observatie afzonderlijk kwalitatief te beoordelen.

Omdat bij dit soort partikels grote verschillen verwacht kunnen worden in verschillende regio's en registers (cf. tabel 1), heb ik de mogelijkheden van het ConDiv-corpus (Grondelaers e.a. 2000) gebruikt om een gelijke distributie van de observaties over verschillende regio's en registers te verkrijgen. Concreet heb ik zes verschillende bronnen uit ConDiv gebruikt. Drie uit Vlaanderen, drie uit Nederland. Telkens een kwaliteitskrant, een regionale krant en irc-materiaal. Uit elke bron zijn dertig observaties gehaald, als er voldoende materiaal aanwezig was. In totaal heb ik dus maximaal 180 observaties per focuspartikel verzameld. Alle focuspartikels samen gaat het in concreto om 1143 observaties voor de zeven partikels samen. In de volgende paragraaf presenteer ik enkele voorlopige resultaten van het corpusonderzoek.

5 Resultaten

a) Semantiek

Hoeksema en Zwarts (1991) wezen al op een wezenlijk onderscheid in de restrictieve focuspartikels: het verschil tussen scalaire en niet-scalaire partikels. Scalaire partikels worden soms zelfs volledig gescheiden van de focuspartikels, maar dat doe ik hier niet. Een scalair partikel onderscheidt zich doordat het iets op een schaal plaatst. Het focuspartikel *maar* is bijvoorbeeld scalair, het focuspartikel *alleen* is dat niet. Een voorbeeld maakt dat duidelijk:

(20) Ik ben maar een student.

(21) Ik ben alleen een student.

Voorbeeldzin 20 impliceert dat het studentendom niet veel voorstelt, zin 21 geeft aan dat de spreker bijvoorbeeld geen beroep uitoefent naast zijn studie.

Volgens mijn onderzoek is *maar* altijd scalair en *slechts* meestal. Niet-scalair gebruik van *slechts* is te zien in de volgende zin.

(22) Die wist me te vertellen dat cyanide in gebonden vorm zoals het er blijkbaar ligt, slechts vrijkomt in een zuur milieu.

Bij *alleen maar* is de situatie bijzonder. Louter scalair gebruik komt in mijn corpus niet voor, maar wel een ambigu gebruik, waarbij zowel de focusbetekenis als de scalaire betekenis mogelijk zijn (ongeveer 16 procent van de gevallen).

(23) Het volstaat niet dat een schepen keihard werkt en zijn collega's alleen maar handjes drukken en pinten pakken.

In dit soort zinnen lijkt de betekenis van *alleen maar* dus nog compositioneel te zijn, maar in de meeste gevallen is alleen de focusbetekenis aanwezig².

In telkens twee zinnen uit Belgische bronnen is ook een ambigue interpretatie van *enkel* en *louter* mogelijk. Ik geef hier van beide een voorbeeld.

(24) De vrouw was tien jaar lang onderworpen aan mensonterende mishandelingen. De Riemstenaar R.L. beweert dat het louter om een SM-spelletje ging en dat zijn echtgenote instemde met de extreme vorm van seksbeleving.

(25) Hollywood verdedigt zich door te stellen dat de sigaret enkeleen rekwisiet is om een karakter tot zijn recht te laten komen of om sfeer te scheppen.

De overige restrictieve focuspartikels, *alleen* en *uitsluitend* zijn nooit scalair in mijn corpus.

Een mooie maat voor het scalair gebruik van een restrictief focuspartikel is de combinatie met een telwoord in de ruimste zin: bepaalde en onbepaalde telwoorden, tot woorden als *een beetje* en *enkele* toe. Dan blijkt dat *maar* in ongeveer de helft van de gevallen in alle bronnen door een telwoordachtige wordt gevolgd. Bij *slechts* is dat precies evenveel, ook de helft van de observaties in alle bronnen. Opvallend is dat *alleen maar* in het corpus nooit met een telwoordachtige voorkomt, wat correspondeert met de interpretatie hierboven dat *alleen maar* nooit louter scalair wordt gebruikt³. Ook *enkel* en *louter* komen nooit met telwoordachtige voor.

Het focuspartikel *uitsluitend* wordt één keer op vijf gecombineerd met een nadere bepaling die het exclusieve karakter van *uitsluitend* wat relativeert. Op 136 observaties komt *uitsluitend* 17 keer voor met *bijna*, 8 keer met *vrijwel* en 2 keer met *haast*. In België geniet *bijna* de voorkeur, in Nederland *vrijwel* en *haast*. Door de variatie in bepalingen lijkt het hier

---

² Vooral in Nederlandse bronnen komt ook de betekenis 'steeds' voor in zinnen als "Ik word alleen maar opstandiger, van dag tot dag".

³ Het bevestigt ook mijn aanvankelijke beoordeling van "alleen maar één cultuur" en dergelijke in §2.

om meer te gaan dan een eenvoudige collocatie. De sterke semantiek van *uitsluitend* lijkt een relativering uit te lokken. Bij geen enkel ander restrictief focuspartikel kwam *bijna* als nadere bepaling voor, hoewel dat niet betekent dat het onmogelijk is.

b) Collocaties

In deze subparagraaf behandel ik enkele opvallende collocaties met restrictieve focuspartikels. Het is bekend dat partikels vaak in clusters voorkomen (cf. Van der Wouden 2002b). Het ene partikel hoeft daarbij zeker niet direct voor of achter het andere partikel te staan. De combinaties zijn niet altijd vrij, daarom kunnen we ook van collocaties spreken. Het beste voorbeeld is *alleen maar*, dat van een collocatie uitgegroeid is tot een volwaardig alternatief voor de andere restrictieve focuspartikels. Behalve *alleen* komt in mijn observaties alleen *enkel één* keer voor met *maar*.

Het door Van der Wouden (2002b:162) gesuggereerde onderscheid dat *slechts* meer gecombineerd kan worden met onbepaalde constituenten en *alleen* meer met bepaalde constituenten, wordt door mijn corpusonderzoek niet bevestigd.

Er is een interessant verschil in de collocaties met *niet*, die voor sommige focuspartikels frequent zijn, en voor andere niet (zie tabel 1).

focuspartikels	niet+partikel	n
alleen	17	180
enkel	10	151
louter	12	139
maar	0	177
slechts	0	180
uitsluitend	10	136
alleen maar	4	180

tabel 1: collocaties van niet + restrictief focuspartikel

Statistisch significant is het ontbreken van de collocatie met *niet* bij de scalaire focuspartikels. Dat *niet* minder voorkomt in combinatie met *alleen maar*, lijkt opvallend, maar is statistisch net niet significant. De voorsprong van *niet alleen* wordt voor een deel verklaard door de vaste combinatie *niet alleen,... maar ook* (Van der Wouden 2002b:163).

In 11 van de 180 observaties gaat *alleen* samen met *al*, al dan niet direct erachter. Geen enkel ander restrictief focuspartikel wordt vaak gecombineerd met *al*. Ten slotte komen vooral in Nederland wel eens tautologische combinaties van restrictieve focuspartikels voor met een nevenschikkend voegwoord ertussen. Ze zijn niet zo frequent, maar in Vlaanderen

zijn ze bijna afwezig, dus het verschil is toch nog opvallend. Het gaat over de volgende collocaties: *enkel en alleen*; *alleen en uitsluitend*; *uitsluitend en alleen*. Alleen Belgisch is dan weer *louder en alleen*.

c) Syntaxis

Van der Wouden (2002b:163) constateert dat *alleen* vrij vaak op de eerste plaats in de zin staat. Ook in mijn observaties komt *alleen* geregeld voor aan het begin van de zin. Dat Van der Wouden (2002b) de significantie van die vaststelling niet statistisch kon bewijzen, blijkt te liggen aan de statistiek die hij heeft gebruikt. Van der Wouden heeft statistisch berekend hoe toevallig het is dat de opeenvolging zinseinde (een punt) en *alleen* in een corpus voorkomt. De frequentie van de opeenvolging bleek niet significant. Dat is te wijten aan de hoge individuele frequentie van een punt enerzijds en het woord *alleen* anderzijds. Daardoor moeten ze erg veel samen voorkomen voordat een statistische test het significant noemt.

Een betere statistische test is om de frequentie van *alleen* aan het zinsbegin te vergelijken met de frequentie van de andere restrictieve focuspartikels aan het zinsbegin. Het aantal observaties waarbij de restrictieve focuspartikels voorkomen als eerste element in de zin, staat in tabel 2.

focuspartikel	vooraan in de zin	n
alleen	17	180
enkel	14	151
louder	1	139
maar	0	177
slechts	11	180
uitsluitend	2	136
alleen maar	0	180

tabel 2: frequentie van restrictieve focuspartikels aan het zinsbegin

Het verschil tussen *alleen*, *enkel*, *slechts* en de andere vier focuspartikels is statistisch significant ($p < 0,001$ bij chikwadraattest). Er blijken dus drie restrictieve focuspartikels een relatieve voorkeur te hebben voor de eerste plaats in de zin, terwijl Van der Wouden (2002b) alleen *alleen* aanstipt. Bij nader inzien is het niet zo verwonderlijk dat Van der Wouden slechts *alleen* noemt. *Alleén* op de eerste plaats komt voor tweederde uit Nederlandse bronnen en Van der Wouden gebruikte enkel Nederlands, gesproken materiaal voor het onderzoekje dat leidde tot de constatering over de plaatsing van *alleen*. *Enkel* blijkt dan weer voor driekwart in Vlaams materiaal op de eerste plaats te staan en *slechts* op de eerste plaats heeft

voor 80% een scalaire betekenis. Er zijn dus drie focuspartikels die graag op de eerste plaats staan, maar ze hebben een vrij duidelijke taakverdeling.

Van alle restrictieve focuspartikels is er maar één dat in het corpus volledig alleen de eerste zinsplaats kan innemen, dus als enige zinsdeel voor de persoonsvorm kan staan. Dat is *alleen* in de volgende zin:

(26) Alleen mogen de Brusselaars zich niet op onderschatting laten betrappen.

De andere twee focuspartikels die aan het begin van de zin kunnen staan, kunnen dus volgens de corpusgegevens niet geïsoleerd voor de persoonsvorm staan.

d) Regionale variatie en registervariatie

Gegevens over regionale variatie en registervariatie kunnen worden afgeleid uit mijn verzameling van observaties, omdat in sommige bronnen snel de vooropgestelde 30 observaties gevonden werden, in sommige bronnen moeizaam en in sommige bronnen geen 30 observaties gevonden konden worden.

Enkel blijkt minder frequent in Nederland dan in Vlaanderen (cf. Van der Wouden 1999). *Louter* is ook frequenter in Vlaanderen dan in Nederland. *Maar* wordt in zijn focusbetekenis dan weer vaker gebruikt in Nederland dan in Vlaanderen. Voor de andere focuspartikels zijn geen regionale verschillen gemeten.

Wat registervariatie betreft wisten we al dat *alleen maar* informeler is dan *alleen* (Van der Wouden 2002a:30) en dat *slechts* formeler is dan *alleen* (Van der Wouden 2002a:27). Beide constatering worden bevestigd door de verhouding van het aantal mogelijke observaties in irc ten opzichte van in kranten. *Enkel* is in Nederland duidelijk informeel (meer in irc), terwijl het in Vlaanderen geen duidelijke registermarkering toont. *Uitsluitend* is duidelijk het allerformeelst. In de irc-bronnen zijn telkens geen dertig zinnen met *uitsluitend* te vinden.

6 Conclusie

Voor dit verkennende onderzoek had ik drie doelstellingen geformuleerd: een descriptieve, een toegepaste en een methodologische.

Op descriptief vlak heeft dit onderzoek het gebruik van de restrictieve focuspartikels verduidelijkt. Vooral zijn er nieuwe conclusies over scalair gebruik, over het gebruik op de eerste zinsplaats en over de registervariatie en de regionale variatie.

De toegepaste doelstelling, het onderwijs aan Franstaligen vereenvoudigen, is

misschien het duidelijkst gediend. Met het verschil tussen focusgebruik en scalair gebruik en enkele collocaties, registervariatie en regionale variatie kunnen de meeste fouten van Franstaligen weggewerkt worden.

Methodologisch is duidelijk geworden dat onderzoek naar deze partikels gebaat is bij een gestratificeerd corpus en dat de verschillende focuspartikels paradigmatisch met elkaar vergeleken moeten worden, ook bv. voor statistische bewerkingen.

Dit blijft een verkennend onderzoek omdat er nog veel onduidelijk blijft. Om te verklaren waarom bepaalde focuspartikels in bepaalde contexten wel of niet gebruikt kunnen worden, moet wellicht meer ingegaan worden op de semantische eigenschappen van de partikels en op syntactische contexten zoals bijvoorbeeld de zinspolariteit. Ook verwacht ik dat een doorgedreven contrastieve benadering een aantal zaken kan verduidelijken. Maar dat is voor een andere keer.

Literatuur

- Foolen, A. & T. van der Wouden. "Introduction" [to the special issue on particles], In *Belgian Journal of Linguistics* 16, partikel-special onder redactie van Ton van der Wouden, Ad Foolen en Piet Van de Craen, 2002, 1-6.
- Grondelaers, S., K. Deygers, H. Van Aken, V. Van den Heede & D. Speelman 2000. "Het CONDIV-corpus geschreven Nederlands". In: *Nederlandse Taalkunde* 5, 356-363.
- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn, *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede, geheel herziene druk, 1997. Groningen/Deurne, Martinus Nijhoff uitgevers/Wolters Plantyn. Geraadpleegd via internet op <http://oase.uci.kun.nl/~ans/>
- Hoeksema, J. & F. Zwarts. "Some remarks on focus adverbs". In: *Journal of semantics* 8, 1991, 51-70.
- Van der Wouden, T. "Enkel en uitsluitend en alleen (maar) focuspartikels". Voordracht BKL, Antwerpen, 2 oktober 1999
- Van der Wouden, T. 2002a. "Partikels: naar een partikelwoordenboek voor het Nederlands". In: *Nederlandse Taalkunde* 7, 2002, 20-43.
- Van der Wouden, T. 2002b. "Particle research meets corpus linguistics: on the collocational behavior of particles". In: *Belgian Journal of Linguistics* 16, partikel-special onder redactie van Ton van der Wouden, Ad Foolen en Piet Van de Craen, 2002, 151-174.